

כ"ח אדר א' תשע"ז

סיבת הדין

1 וזהו לקח עצום, לדעת שהקב"ה לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים, ואנו במעשי ידינו איננו פועלים כלום, כמו הגרון ביד הבוקע שאעפ"י שהגרון חותך את העץ, אין הכח בא מן הגרון אלא מן האיש הבוקע. כן מעשינו ומלאכתנו ביד הקב"ה, והוא הקובע אם יצליחו אם לאו, ואנחנו איננו פועלים דבר. ומה שאנו רואים שהפיקח מצליח בעסקיו ולהיפך הטיפש אינו מצליח ונשאר עני, וחושבים אנו שהודות לכשרונותיו מצליח, ומסכן זה האיש שאין לו כשרונות. אמר ה"חפץ חיים", זו הסתכלות לא נכונה, אלא, קודם ביאת האדם לעולם מכריזים למעלה פלוני יהיה עשיר ואלמוני יהיה עני (נדה טז:), ואותו שנגזר עליו להיות עני חונן אותו הקב"ה במעט כשרונות. היינו, שלא בגלל שהוא טיפש הוא לא מצליח, אלא להפך, בגלל שנגזר עליו לא להצליח — הרי הוא טיפש, והרבה דרכים למקום.

1 ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חולם. אמר במדרש (כ"ל פט ב) הה"ד (ליזן מ) קץ שם לחושך. קץ שם ליוסף כמה יהיה בבית האסורים כיון שהגיע הקץ ופרעה חולם. ביאור דברי המדרש דבכל דבר שבעולם יש סיבה ומסובב וכמו אחד קנה סחורה אחת והרויח סך גדול בזה ולפי שכל האנושי קניית הסחורה היה הסיבה שנסתבב מזה שהרויח סך ממון, אבל באמת הוא טעות דלא הסיבה גרמה לו הרויח רק מן השמים נגזר עליו שירויה וע"כ נסתבב שיקנה סחורה זו, ונמצא הרויח הוא הסיבה וקניית הסחורה הוא המסובב כדי שעל ידה יהיה התכלית הנרצה. וכן כאן אשר לפי השכל היה דהחלום של פרעה הוא הסיבה שיצאה ממנו זה המסובב שיצא יוסף מתפיסה, ובאמת אינו כן והדבר הוא להיפוך דעיקר הדבר היה שהגיע הזמן ליוסף שיצא מבית האסורים ומזה נסתבב שחלם פרעה חלום, דיציאתו של יוסף הוא הסיבה וחלום פרעה היה המסובב, וזהו שאמר ויהי מקץ שנתים ימים [שנשלם זמן של יוסף] ופרעה חולם. דזה סיבה שחלם פרעה. וזהו שמביא המדרש הפסוק קץ שם לחושך וכיון שהגיע הקץ מיד ופרעה חולם:

11 וכבר המשיל בספר "אובחות צדיקים" (שער השמחה) את העוה"ז, למאה עיוורים החולכים זה אחר זה, ובראש כולם הולך פיקח אחד המוביל את כולם וכולם נמשכים אחריו, והנה אם זה הפיקח המובילם ישמט מהם יכשלו כולם ויפלו, כי ההנהגה לא באה מחבירו העיוור הסמוך לו — רק מהראשון המנהיג את כולם.

16 כן הוא בעוה"ז, הכל מונהג מאת ה', ואין מנהיג זולתו יתברך היחיד המתעלה על הכל, וממנו מסתבבים כל הסבות והאמצעים להגיע לדבר הנרצה, כגון: רפואה ע"י סם פלוני, מזונותיו ופרנסתו ע"י מסתר פלוני, ואם לא נגזר עליו רפואה או פרנסה וכדומה, הרי יכשלו כולם ויפלו, וכן להפך גם אם תתבטל הסיבה היא — לא מפני זה יחסר לו טרפו ומזונו או רפואתו, כי הקב"ה יזמין ויסבב לו ע"י סיבה והמצאה אחרת, והרבה דרכים למקום.

2
כ"ח אדר א'
התורה

...
ה"חפץ חיים" המשיל את חיי עוה"ז, לאדם המגיע פעם ראשונה בחייו לתחנת רכבת, רואה שזמן קצר לפני צאת הרכבת לדרכה משמיע אדם מסוים קול שריקה חדה, זמן קצר אח"כ נשמעת שריקה שניה, ואז ממחרים גם אלה שלא הזדרזו עד עתה, יודעים הם שזמן צאת הרכבת קרוב מאד. בהשמע השריקה השלישית

26 בבר נמצאים כולם על מקומותיהם והרכבת יוצאת לדרכה מבלי להמתין לאף אחד ואפילו לאדם הנכבד ביותר. עומד לו אותו אדם וצופה במתזה בפעם הראשונה בחייו, הוא מתמלא הערכה כלפי אותו פקיד הממונה על המשרוקית, הוא מחליט כי בודאי הוא המנהיג והמוליך את תנועת הרכבות, לדעתו, אין ספק כי איש זה קובע את זמני הנסיעות, על פיו תיסענה הרכבות ועל פיו תעצורנה. בהתאם למחשבתו, הוא ניגש אליו, נותן לו את הכבוד הראוי למנהלי חברות חשובות ושואל אותו שאלות על מהלך הרכבות.

36 בעל המשרוקית אינו מבין כלל את פשר הכבוד שנפל בחלקו, הרי מעולם לא כיבדו אותו כל כך, ואף פעם לא נשאל שאלות שרק המנהל יודע להשיב עליהן, לכן הוא פונה אל השואל ואומר לו, את שאלותיך עליך להפנות למנהל הרכבת, עונה לו השואל, הלא כבודו הוא המוליך ומביא!! פורץ הפקיד בצחוק ואומר לו, אני רק פקיד זוטר שמקבל את החוראות מגבוה, מנהל הרכבת אינו מסתובב על הרציף עם משרוקית, הוא יושב על כורסתו למעלה במשרד ומשם הוא מעביר את החוראות לפקידיו, אנו רק מבצעים.

(11)

כך, מסיים ה"חפץ חיים", טועים רוב בני אדם בחושבם כי הסיבות לכל הנעשה בעולם נהירות ופשוטות להם, למעשה, טעות גדולה הם טועים, הסיבה לכל מה שקורה זוהי גזירת עליון, שהוא גבוה מעל גבוה נסתר ונעלם מעין כל, כל מה שנראה לבני אדם כסיבה אינו אלא המסובב מאת ה' — כשם שגם בעל המשרוקית אינו אלא המבצע של ההוראות שניתנו לו מגבוה.

⑤
me

ויריצוהו מן הכור (מא, יד). ובספורנו: „כדרך כל תשועת ה' שנעשית כמו רגע, כאמרו כי קרובה ישועתי לבא וכי' וכך היה ענין מצרים כאמרו כי גורשו ממצרים וכי' וכן אמר לעשות לעתיד כאמרו ופתאום יבא אל היכלו האדון וכי'". מורה לנו בזה, כי לא כתשועת בשר ודם תשועת ה', כי לתשועת בשר ודם הנך עוד צריך להכנות כדי להגשימה, מן ההבטחה עד הקיום עוד יש מה בינתים, הששועה עדיין טרם באה בפועל, אבל לא כו היא תשועת ה' כי היא קרובה לבא, לישועת ה' לא חסר כלום, כי אם ענין של התגלות בלבד, וכבר הגא, כי אצל בשר ודם, למשל, אם אפילו כבר יצאה הפקודה מאת המלכות לשחרר איזה איש מבית האסורים, הנה עדיין אפשר שיהיה תלוי עוד בכמה מיני הכנות של נזירות רשמיים ודיוקי חוקים רבים ושונים אשר טרם סדרת אותם לא תשיג את האסור לאור, וזה יוכל להמשך גם זמנים ועידינים, והלה עדיין יהיה חבוש במאסרו בכל סבליו ועינויו, אף כי זמן חרותו כבר בא, אבל לא כן היא ישועת ה' שנעשית כמו רגע, תכופה היא הישועה עם גמרו וקצו של העונש,

⑥
כ' יכונם

אם הגזירה היא על זמן של שתיים עשרה שנים, אי אפשר בשום אופן שתתארך אף לרגע כל-שהוא, כי אם ויריצוהו, והוא המשך לדלעיל, וזהו שנאמר ויהי מקץ, כי קץ שם לחושך, חושך בזמן וגבול הוא, וככלות הקץ, והנה פרעה חולם, הישועה הנה היא כבר הנה, הישועה באה כבר ועומדת, ולא שייך שום הארכה והמשכה, וכן אמר כי כך יהיה לעתיד לבא, גם על הגלות הכה ארוך וחשוך, לכאורה מה בכך אם יתארך בעוד איזה רגעים אחדים, איזה חשבון ואיזה שינוי יעשו כאן הרגעים הספורים על המשך גלות של אלפי שנים, מה יתוספו וכמה כלום יחשבו, ברם בישועת ה' אין כזאת, כי לחושך של זה הגלות, אף על כל חשכו והארכתו הכה גדול, הנה קץ שם לחושך, זמן וגבול על חוט השערה כפי הגזירה שהושם, וככלות הרגע של הקץ, כי אז — „ופתאום” יבא אל היכלו האדון וגו', הנה בא אמר ה"צ" (מלאכי ג, א), לביאת הישועה אין חסר כלום, כי אם ההתגלות, כל הגלויות והגזירות לא היו כי אם הסתרת פנים, ובהאר ה' פניו — ונושעה, עם סלוק הלילה והנה היום עומד, הנה בא אמר ה' צב-אות.

וידבר פרעה אל יוסף בחלומי הנני עומד על שפת היאור. — ובמדרש, הדא הוא דכתיב עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים שפת לא ידעתי אשמע. וראיתי בשם ספר מרגניתא דר' מאיר שמדייק למה שינה פרעה בלשונו לומר הנני עומד על שפת היאור, והרי כתיב קודם והנה עומד על היאור ולא נזכר כלל שפת היאור. וביאר בזה שבאמת פרעה שינה את הסיפור בכונה, כי רצה בזה לנסות את יוסף אם באמת יודע הוא את החלום כמו שהיה באמת. ואכן בתשובתו אמר יוסף לפרעה שהחלום היה על היאור ולא על שפת היאור. והרמו לדבר, שפת לא ידעתי אשמע, היינו המלה שפת שאני לא אדע בחלומך, אשמע בסיפורך. ובזה ראה פרעה את עוצם גדלותו של יוסף ואמר הנמצא כזה איש אשר רוח אלקים בו. וזהו שהמדרש מביא לכאן את הפסוק עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים שפת לא ידעתי אשמע.

⑤
ש' קו"ל
ק"ל

ידע שאני חושב ענין בחלום פרעה שהוא הולך בשבע על שבע. ידוע כי פרעה ועמו רשעים מאמינים הקדמות, כופרים בידיעה ובהשגחה ובחודש, והיתה דעתם בכל המעשים הנעשים בשפלים שכולם מסורים למקרים ותחת ממשלת כוכבי לכת המנהיגים את העולם, ומתוך שהיה נמשך אחר הטבע והחומר ויסוד העפר כגרמז בשמו*, הראו לו מן השמים שתי חלומות אלו מתוך שני היסודות הכבדים שהם המים והעפר, שבע פרות עולות, מיסוד המים, ושבע שבלים צומחות, מיסוד העפר, והרמו בהן לענין שובע ורעב שהוא מופת על ההשגחה בשפלים כמו שנזכר עליהם בראש השנה. ומזה תקנו בתפלה⁹⁷: ועל המדיניות בו יאמר איזו לרעב ואיזו לשובע. והענין

⑥
כ' קת"ו

②

⑧ מלך יצחק

⑦ כ' כ"ו

1 והנראה לי, דבאמת משעה שירד יוסף למצרים לא מצינו שדיבר דבור שלם בלי להזכיר שמו של הקדוש ברוך הוא. נתי ונחזי: בשעה שתבעתו המרשעת אמר [ל"ט פ"י]: ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלקים. אח"כ [מ' פ"ה]: הלא לאלקים פתרוני, אח"כ [מ"א פ"ז]: אלקים יענה את שלום פרעה, ושם [פכ"ה]: ויאמר יוסף גו' את אשר האלקים עשה וגו'. ושם [פכ"ח] הוא הדבר גו' אשר האלקים עושה הראה את פרעה, ושם [פל"ב]: כי נכון הדבר מעם האלקים, ושם [פנ"א]: ויקרא יוסף שם הבכור מנשה כי נשני אלקים וגו' ואת שם השני קרא אפרים כי הפרני אלקים, ואח"כ [מ"ב פי"ח]: את האלקים אני ירא, ואח"כ [מ"ג פכ"ט]: אלקים יחנך בני, ואח"כ [מ"ה פ"ה]: כי למחיה שלחני אלקים לפניכם, ושם [פ"ז]: וישלחני אלקים לפניכם גו' ואתם לא שלחתם אתי הנה כי אם האלקים וגו', ושם [פ"ט] מהרו ועלו אל אבי גו' שמני אלקים לאדון, ואח"כ [מ"ח פ"ט] ויאמר יוסף אל אחיו בני הם אשר נתן לי אלקים בזה, ואח"כ [ג' פי"ט] ויאמר אליהם יוסף אל תיראו כי התחת אלקים אני ואתם חשבתם עלי רעה אלקים חשבה לטובה, ושם [פנ"ד] ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת ואלקים פקד יפקד וגו', הרי שבכל דיבור ודיבור היה מזכיר שם ה', וכדברו אליהם בענין זה שהם מרגלים לא הזכיר שם שמים, וזה היה קשה לרבותינו בעלי המדרש, ולפיכך אמרו מפני שלא היה רוצה להזכיר שם שמים על השקר, וכמו שארז"ל [סוטה דף ט' ע"ב]: ידעה בו באותו צדיק דלא מפיק שם שמים לבטלה כיון דאמר נזיר אלקים אני אמר השתא ודאי קושטא קאמר, ודו"ק³⁰

הזה היה מופת לפרעה מאתו יתברך בענין ההשגחה להודיע כי הוא יתברך המשגיח בעולם היסודות והגותן בו שובע ורעב, והוא השליט המושל על שבעה כוכבי לכת⁶⁸, ובידו להגבירם ולהחלישם על פי השכר והעונש, והוצרך להודיע לו זאת לפי שהיה עושה עצמו אלוה והיה אומר כי גילוס הנהר שלו, כענין שכתוב: לי יארי ואני עשיתני⁶⁹. ומה שהיה החלום מתוך היאור, יגיד מראשית אחרית לרמוז על מפלתו בתחילת עשר מכות שלמה היאור בדם, ועל אחריתו שעתיד ללקות ולהאבד במים אם לא יחזור בו מדרך האמונה הזאת, וכאשר לא שב מרשעו ועמד במרדו באומרו: מי ה' אשר אשמע בקולו⁷⁰, לקח במים מדה כנגד מדה⁷¹. ומפני שהיה יוסף יודע אמונתו הרעה הזאת קפץ בתחלת דברו להזכיר לו שם אלהים, ואמר: בלעדי אלהים, כלומר אין חכמת הפתרון מכחי כי אם מכת אלהים, הוא המחודש והמשגיח והיכול, והוא יענה את שלום פרעה, כלומר יתן עזר וסיוע, כי מענה שלום האדם ממנו יתברך, לא מצד הכוכבים והמזלות, וראוי לאדם לשום דברתו אליו לא אליהם, כענין שכתוב: ואל אלהים אשים דברתי⁷¹. ומזה אמר הכתוב: אענה נאם ה' אענה את השמים והם יענו את הארץ, והארץ תענה את הדגן ואת התירוש ואת היצהר⁷². יגיד לך הכתוב כי כשם שאין מענה לארץ כלום בלתי מענה השמים, כן אין מענה השמים כלום בלתי מענה השם יתעלה. ומזה הזכיר בכאן: אלהים יענה, ועל הכוונה הזאת יזכיר יוסף שם אלהים תמיד בכל דבריו, אמר: את אשר האלהים עושה הגיד לפרעה⁷³, ואמר עוד: אשר האלהים עושה הראה את פרעה⁷⁴, ואחר כך אמר: כי נכון הדבר מעם האלהים וממהר האלהים לעשותו⁷⁵, ייחס המעשים לאלהים לבאר כי אין מעשה האדם מסורין לכחות העליונות כמו שהוא סבור כי אם לשם אלהים, ולכך פתח בתחלת דבריו: בלעדי אלהים, וסיים בסוף דבורו: וממהר האלהים לעשותו⁷⁵, כי היה מדבר עם פרעה הכופר בחדוש העולם במעשה בראשית, ועל כן אחו דרך מעשה בראשית שפתח: בראשית ברא אלהים⁷⁶, וסיים: אשר ברא אלהים לעשות⁷⁷, ותמצא בפרשה זו ספור שבע פרות ושבע שבלים ג' פעמים, האחד ספור התורה, והשני ספור פרעה ליוסף, והשלישי ספור יוסף לפרעה, ושלושה פעמים י"ד הם מ"ב, ולא ישאר הספור לבטלה כי נתקיים הכל במצרים, ממה שאמר הנביא: מצרים תהיה שממה ולא תשב ארבעים שנה⁷⁸, כי שתי שנים התחילו במצרים, שנאמר: כי זה שנתים הרעב⁷⁹, ואחר כך השלימו לארבעים ושנים, כחשבון שלשה ספורים שבתורה.

ויזכר יוסף את החלומות אשר חלם להם ויאמר אלהם מרגלים אתם (מב, ט).

1 יש כאן פלא, הרי עשרים שנה יוסף היה במצרים, למה לא כתב גלויה אחת ליעקב אבינו שהוא חי? גם כשהיה אצל פוטיפר, אילו היה רוצה לשלוח גלויה לאבא שלו, היה שולח, ולמה לא שלח? הרמב"ן שואל את זה, ומבאר שיוסף הבין שהחלומות שלו הם אמיתיים, וא"כ מוכרחים לתת לחלומות להתקיים, וכדי שהחלומות יתקיימו הוא היה מוכרח לא להגיד לאביו שהוא נמצא במצרים. ואף שיעקב אבינו הצטער כל השנים האלה, וכמו שכתוב (לעיל לו, לה) שהוא לא קבל תנחומים עליו כל השנים האלה, אבל יוסף הבין שהחלום הזה מחייב שאחיו צריכים לבוא ולהשתחוות לפניו, זה לא ממש נבואה, אבל הוא הבין שזה חלום אמיתי, וחלום אמיתי מוכרחים לקיים אותו.

איך אדם יכול להגיע להוראה כזאת קשה? בודאי שיוסף הצדיק בעצמו הצטער מאד על שאינו יכול להגיד לאביו שהוא חי, אבל השכל מחייב לא להגיד, ומה שהשכל מחייב מוכרחים לעשות. כל מה שאדם מבין משכלו שצריך לעשות, זה חיוב, הוא מוכרח להתנהג כך. חז"ל (ויקרא רבה ט, א) אומרים "דרך ארץ קדמה לתורה". דרך ארץ היא הנהגה של שכל, ועם ההנהגה הזאת התנהגו האבות הקדושים. אברהם אבינו לא גדל מכח ציווי התורה, אלא הכרעת שכלו הביאה אותו לדעת איך להתנהג, וכל ההנהגה שלו היתה על פי שכל. "דרך ארץ קדמה לתורה" - מוכרחים שכל, שכל מחייב כמו שהתורה מחייבת.

למעשה, את היסוד הזה רואים לאורך ספר בראשית. ספר בראשית נקרא "ספר הישר" בתנ"ך (שמואל ב א, יח). ספר הישר - הנהגה עם שכל ישר, זאת היתה ההנהגה של האבות הקדושים, וכן של יוסף. כל המעשה הזה, כל מה שעשה יוסף הצדיק על כל צער, הכל היה מדוד במשקל הדעת - לנהוג בתקיפות כלפי האחים עד כמה שנצרך ותו לא, כפי שמבואר להלן (פסוק כה) שלא לקח מהם כסף בגלל שהם אחיו ועליו לפרנסם, וכן איך שתקף לבואם הכניסם אליו לביתו והאכילם (להלן מג, טז), והוא כיבד אותם בדיוק כפי שצריך.

⑨ שיאורי תורה

③

וַיִּשְׁכְּרוּ וַיִּשְׁכְּרוּ עִמּוֹ. — פִּרְשֵׁי, שְׂמִיּוֹם שֶׁמְכַרְוָהוּ לֹא שְׂתוּ יַיִן וְאוֹתוֹ יוֹם שְׂתוּ. וְרֵאִיתִי בִּסְפֵר קֵב חֵן שְׁדִיִּיק לְמָה שְׂתוּ בְּאוֹתוֹ יוֹם וְהָרִי עֲדִיִן לֹא יִדְעוּ שְׂיוֹסֵף חַי, כִּי טָרַם גִּילָה לָהֶם יוֹסֵף כִּי פִּיּוֹ הַמְדַבֵּר אֲלֵיהֶם. וְאָמַר עַל זֶה, שָׂרְאוּ שְׂיוֹסֵף נִתָּן לְבִנְיָמִין יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר לָהֶם, כְּכַתּוּב וְתָרַב מִשְׂאֵת בְּנִימִין מִמִּשְׂאוֹת כּוֹלָם חֲמֵשׁ יְדוּת, וְלֹא נִכְנְסָה שׁוֹם קְנָאָה בְּלִבָּם, מִזֶּה הִבְיָנוּ כִּי כָבֵד קִבְּלוּ תִּיקוֹן מִן הַחֲטָא שֶׁל מַכִּירַת יוֹסֵף שְׂבָא מִחַמַּת קְנָאָה, כְּכַתּוּב וַיִּקְנָאוּ בּוֹ אַחִיו, וְלָכֵן יָכְלוּ כָבֵד לְשִׁתוֹת, וְהוּוּ וַיִּשְׁכְּרוּ וַיִּשְׁכְּרוּ עִמּוֹ.

10
ע' ה' ו'
י' ה' ו'

(כא) אֲשֶׁר רֵאִינוּ צִרְתָּ נִפְשׁוֹ בְּהַתְחַנְּנוּ אֲלֵינוּ, חֲשַׁבוּ לָהֶם הַאֲכֹזְרִיּוֹת לְעֹנֵשׁ גְּדוֹל יוֹתֵר מִן הַמַּכִּירָה, כִּי הִיָּה אַחֵיהֶם בְּשֵׂרָם מִתְחַנְּן וּמִתְנַפֵּל לְפָנֵיהֶם * וְלֹא יִרְחַמוּ, וְהַכְּתוּב לֹא סִפֵּר זֶה שֵׁם, אוֹ מִפְּנֵי שֶׁהִדְבֵּר יְדוּעַ בְּטַבַּע *, כִּי יִתְחַנְּן אָדָם לְאַחִיו בְּבוֹאוֹ לֵידָם לְהַרְעֵ לוֹ וַיִּשְׁבִּיעַם בְּחַי אֲבֵיהֶם וַיַּעֲשֶׂה כָל אֲשֶׁר יוֹכַל לְהַצִּיל נַפְשׁוֹ מִמוֹת *, אוֹ שִׁירְצָה הַכְּתוּב לְקַצֵּר בְּסוֹרְחָנָם, אוֹ מִדֶּרֶךְ הַכְּתוּבִים שֶׁמְקַצְרִים בְּמִקּוֹם אֶחָד וּמֵאֲרִיכִים בּוֹ בְּמִקּוֹם אֲחֵר, וְהִנֵּה רֵאוּבֵן עֲנָה לָהֶם שֶׁכָּבֵד אִמְרָתִי אֲלֵיכֶם בְּשַׁעַת מַעֲשֶׂה שְׂלֵא תַחֲטְאוּ בּוֹ כִּי יֵלֵד הוּא, וּמִפְּנֵי נַעֲרוֹתָו חֲטָא לָכֶם, וְרֵאוּי לָכֶם לְהַעֲבִיר עַל חֲטָאוֹת נַעֲרוּי * [וְעַתָּה גַם דְּמוֹ, עִם הַאֲכֹזְרִיּוֹת אֲשֶׁר אַתֶּם אוֹמְרִים הִנֵּה גִדְרַשׁ *]. אוֹ יִהְיֶה פִירוּשׁ גַּם דְּמוֹ, אֵף עַל פִּי שְׂלֵא הִרְגַתֶּם אוֹתוֹ יְדִרוּשׁ הַשֵּׁם מִכֶּם דְּמוֹ, וּנְחַשְׁב לָכֶם * כְּאֵלוֹ שֶׁפַּכְתֶּם דְּמוֹ בְּהִיּוֹתוֹ נִמְכַר לְעַבֵּד עוֹלָם, כִּי יִתְכַן שְׂמַת * בַּעֲבוּר הִיּוֹתוֹ יֵלֵד שְׂעוּשָׁעִים *, וְלֹא נִסָּה לְעַבּוֹד, וּרְבוּתֵיגוֹ דְרִשׁוּ *, דְּמוֹ וְדָם הַזֶּקֶן :

11
י' ה' ו'

הַטּוֹב הַצִּילוֹ, כִּפְרַעוֹן עַל מַה שֶׁעָשָׂה, וְהַדְּבַר חֲמוּה לֹאמַר עַל רֵאוּבֵן שֶׁצִּילוֹ שְׂלֵא כְּדִין רַק שֶׁצִּיל הַכֶּרֶת הַטּוֹב, וְהַבְּנָתִי מִדְּבָרֵי רֵבִי אֶהְרֵן זִ"ע, שֶׁהַבְּנָה הִיא כִּי עַל יְדֵי הַהַכֶּרֶת הַטּוֹב זְכֵה רֵאוּבֵן לְרֵאוּת אֶת יוֹסֵף צְאוּפֵן אַחֵר מִהַשְּׁבָטִים, שֶׁהַשְּׁבָטִים רָאוּ אֶת הַחַיְלוּתִיּוֹת שֶׁל יוֹסֵף שֶׁהִיָּה נִרְאָה לָהֶם שֶׁהוּא חַיִּיב מֵיָּתֵה, אֲבָל רֵאוּבֵן זְכֵה לְרֵאוּת אֶת ה"אֲנִי יוֹסֵף", הַפְּנִימִיּוֹת שֶׁל יוֹסֵף הַלְדִיק שֶׁאֵין בּוֹ שְׂמֵן עוֹן, וְכֵן זֶה הִיָּה מִחַמַּת הַהַכֶּרֶת הַטּוֹב שֶׁהִיָּה לוֹ לְיוֹסֵף, עַל יְדֵי זֶה זְכֵה לְרֵאוּת הַנְּקוּדָה שֶׁל טוֹב צִיּוּסֵף הַלְדִיק.

בְּתִיב (מג, כא-כב) וַיִּאֲמְרוּ אִישׁ אֶל אַחִיו אֲבָל אֲשֵׁמִים אֲנַחְנוּ עַל אַחֵינוּ אֲשֶׁר רֵאִינוּ צִרְתָּ נִפְשׁוֹ בְּהַתְחַנְּנוּ אֲלֵינוּ וְלֹא שִׁמְעֵנוּ עַל כֵּן בָּאָה אֲלֵינוּ הַצִּרָה הַזֹּאת, וַיַּעַן רֵאוּבֵן אֶתֶם לֵאמֹר הֲלוֹא אִמְרָתִי אֲלֵיכֶם לֵאמֹר אֲל תַּחֲטְאוּ בִּילֵד וְלֹא שִׁמְעַתֶּם וְגַם דְּמוֹ הִנֵּה גִדְרַשׁ * בְּסִפּוּרֵנוּ כְּתַב לְפָרֵשׁ דְּבָרֵי רֵאוּבֵן אֵין הַחֲטָא הַגִּדְרַשׁ עַתָּה הַאֲכֹזְרִיּוֹת בְּלִבָּד כְּאֲשֶׁר חֲשַׁבְתֶּם, אֲבָל גַּם דְּמוֹ שֶׁחֲטַאְתֶּם לְשַׁפּוֹךְ דָּם נָקִי שְׂלֵא הִיָּה בֵּן מוֹת כְּאֲשֶׁר חֲשַׁבְתֶּם, הָרִי מִצּוֹאֵר שֶׁהִיָּה לָאן מִחֲלוּקַת צִין רֵאוּבֵן וְהַשְּׁבָטִים צַעֲסָה הַפְּסָק דִּין שֶׁהִיָּה עַל יוֹסֵף, כִּי הַשְּׁבָטִים הָרִי פְּסָקוֹ דִּיעוּ לְרֹדֵף וְחֲשַׁבוּ כִּי הוּא צְאֻמַּת חַיִּיב מֵיָּתֵה, רַק שֶׁהִיָּתֵה חֲצִיעָה עֲלֵיהֶם שֶׁצִּיל שְׂלֵא רַחֲמוּ עֲלֵיו וְהִיָּתֵה צַעֲסָה מִדַּת אֲכֹזְרִיּוֹת, וְרֵאוּבֵן אִמְר לָהֶם שֶׁאֵינוֹ חַיִּיב מֵיָּתֵה, וּמִזֶּה אָנוּ מַבִּינִים כִּי צַעֲסָה שֶׁהֵלֵךְ רֵאוּבֵן לְהַצִּיל אֶת יוֹסֵף הִיָּה זֶה מִפְּנֵי שֶׁהִבִּין אַחֲרָת מִהַשְּׁבָטִים מַה הוּא דִּיעוֹ שֶׁל יוֹסֵף, וַיֵּשׁ לְהַצִּין אֵיךְ זְכֵה רֵאוּבֵן לְרֵאוּת דָּבַר הַזֶּה.

12
כ' ה' ו'
י' ה' ו'

וְלִמְדִין אָנוּ מִזֶּה כִּי עַל יְדֵי הַכֶּרֶת הַטּוֹב זוֹכִין לְרֵאוּת אֶת הַטּוֹב אֲפִילוֹ בְּדַבַּר שְׂנֵאֵלָה לְעֵינַיִם כְּדַבַּר לֹא טוֹב, וְזֶה הַדְּבַר נֹגַע גַּם בְּלִפְנֵי מַעֲלָה, כִּי עַל יְדֵי מִדַּת הַכֶּרֶת הַטּוֹב שִׁישׁ לְאִדָּם לְהַצִּירָה יֵת, שִׁידוּעַ שִׁישׁ לוֹ לְהַלֵּל וְלְהוֹדוֹת עַל כָּל דְּבַר, אוֹ זְכֵה לְרֵאוּת כִּי הַכָּל הוּא צְאֻמַּת טוֹב, כִּי אֵף הַדְּבָרִים שֶׁאֵין אִדָּם זוֹבֵה לְהַצִּין הַטּוֹב הַגָּנוּז בְּהַנְּגַת הַשִּׁי"ת, ע"י זֶה שֶׁמְהַלֵּל ה' עַל הַטּוֹב, זְכֵה לְרֵאוּת הַטּוֹב כָּל דְּבַר.

וְהַבְּנָתִי מִדְּבָרֵי הַמַּשְׁנֵה רֵבִי אֶהְרֵן (ס"א חלק מַעֲשֶׂה אִישׁ וּפְקוּדוֹת) הַבְּנָה חֲדָשָׁה זְכֵה, אִיְתָה בְּמִדְרַשׁ (ב"ר פד, טו) שֶׁרֵאוּבֵן אִמְר הוּא מוֹנֵה אוֹתִי עִם אַחִי וְאֵינִי מַצִּילוֹ, אֲנִי הֵיָּתִי סְבוֹר שְׂנֵאֲחִי מִכָּה אוֹתוֹ מַעֲשֶׂה, וְהוּא מוֹנֵה אוֹתִי עִם אַחִי שְׂנֵאֲחִי וְאֲחֵד עֵשֶׂר כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי וְאֵינִי מַצִּילוֹ, הֵיָּינוּ שֶׁהִיָּתֵה לְרֵאוּבֵן הַכֶּרֶת הַטּוֹב לְיוֹסֵף הַלְדִיק, שֶׁעַל יְדֵי חֲלוּמוֹ הוּא נִכְלָל צִין הַשְּׁבָטִים וְלֹא גִדְרַשׁ, וְהֵיָּינוּ סוֹבְרִים כִּי כוֹנֵת הַמִּדְרַשׁ הִיא שֶׁמַּחֲמַת הַכֶּרֶת

4

(13) e m

כספו, אינו זוכר כי הכל בא מהשי"ת, ורק
 כאשר נהפך עליו מזל ס"ו אז הוא מראה
 באצבעו כלפי מעלה שהשי"ת עשה זאת, אינו
 יכול להבין כי הוא לטובתו. רק אם האדם זוכר
 צעת שיש השפעת כל טוב שהכל הוא רק
 חסדי השי"ת אז יש ביכולתו צעת שנהפך עליו
 עולמו, ואבד כל מה שהרויח בשנים הטובות,
 לידע כי הוא מעשה השי"ת, והשי"ת טוב
 ומטיב והכל לטובתו, כי הלא הוא אומן השי"ת
 שהטיב עמו כל השנים שהביא עליו את כל
 הדברים האלה, ועל כרחק טובתו הוא. אבל מי
 שאינו רואה הטוב מהשי"ת אז צעת הרע הוא
 ס"ו מאשים השי"ת ואינו יכול לראות הטוב.

ובזה יש להבין דברי המשנה (ברכות פ"ט
 מ"ה) חייב אדם לזכך על הרעה כשם
 שהוא מזכך על הטובה, שנאמר (דברים ו, ה)
 ובהבנת את ה' אלוקיך בכל לזכך ובכל נפשך
 ובכל מאדך. בכל לזכך, בשני יצריך, צייר טוב

וצייר רע. ובכל נפשך, אפילו הוא נוטל את
 נפשך. ובכל מאדך, בכל ממונוך. דבר אחר בכל
 מאדך, בכל מדה ומדה שהוא מודד לך היו
 מודה לו במאד מאד. ופירש רש"י לדריכים
 להודות לפניו בין על מדה הטוב ובין על מדה
 הרע. ולא הבנתי אם כן למה מביא המשנה
 את הדרשה בכל מאדך בכל ממונוך ברישא,
 והפירוש של כלל מדה ומדה לדבר אחר, הלא
 זהו העיקר מה שרואה המשנה לפרש שחייבים
 להודות בכל מצב, והי' צריך להביא זאת
 ברישא, אך י"ל דעיקר מידת הצטחון ניכרת
 אצל האדם ע"י החנהגותו בממונו צעת הטוב,
 כי מי שזוכר צעת הטוב כי הכל בא מהשי"ת
 אינו מחסר כלל מחיוביו ליתן מעשר, ונעשות
 חסד בממונו, וזוכר היטב החיוב של אם כסף
 חלוא את עמי, כי זוכר שכל הממון הוא
 מהשי"ת והצדקה היא פקדון צידו ליתן
 לאחרים, וממילא איש כזה זוכה לזכך על
 הרעה ג"כ. וזהו כונת המשנה להקדים קודם
 צעת ממונו, כי רק בהקדמה זו, יכול לזכות
 אחר כך שכלל מדה ומדה יודה להשי"ת מאד
 מאד, כי ע"י הצטחון צעת הטוב זוכה לוהיה
 ה' מצטחו צעת הרע, ויכול לזכך על הרעה
 מתוך ההכרה שהכל בא מה' הטוב, וע"כ יש
 צוה טוב.

צאתה יכול האדם להשיג זאת, והוא ע"י מדה
 ההודאה, וזה שאנו אומרים בצרכה אהבת
 עולם להודות לך וליחדך בזהבה, היינו ע"י
 מדה ההודאה וזהו להצטרף של קריאת שמע,
 ששיג כי הכל הוא טוב צאתה, והכל הוא מדה
 הרחמים, ה' אחד.

איתא בצפת צאתה (עקב חרי"ז ד"ה בפסוק כי
 חאמר) דעיקר מדה הצטחון צריך
 להיות צעת שהולך טוב לאדם, כי עיקר
 הצטחון הוא צעת שלום, צעת שיש לו השפעה
 של מה שצריך, שלא לשום מצטחו באשר לו,
 צטחו ועולם ידו, רק שיש מצטחו בכוחו
 ית'. הנה כתיב (ירמיה י, ה) כה אמר ה' ארור
 הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרעו ומן
 ה' יסור לבו, וההיפוך מזה הוא מה שנאמר
 שם בפסוק (שם ו) צרוך הגבר אשר יבטח בה',
 שהגם שאין לו מחסור כלל בוטח בו ית'.
 ואומר השפת אמת שהפרעון לזה הוא כי צעת
 צרה זוכה אחר כך לצטחון, וזה מה שמסיים
 הפסוק והיה ה' מצטחו, היינו כשיבוא לעת
 צרה ס"ו. וזהו מה שנאמר (תהלים סג, ט) בטחו
 בו בכל עת, היינו צב' העמים, הן צעת שהולך
 טוב והן צעת שח"ו יש צרות, אבל ההסתלה
 היא הצטחון צעת הטוב. וזה מתאים מאוד
 לדברינו הנ"ל, כי ע"י מדה ההודאה צעת
 הטוב, שמכירין את הטוב שעושה לנו הקב"ה,
 ומודים ומשבחים לו ית', עי"ו זוכין לראות
 הטוב צעת צרה, וזוכין למדה הצטחון צעת
 הצרה שהיא מתנה מהשי"ת, כדכתיב והי' ה'
 מצטחו, שהשי"ת נותן לו הצטחון או.

ויש לפרש צוה מה דכתיב בפרשה הקודמת
 (לע, ג) והי' ה' את יוסף והי' איש מללית
 והי' צבית אדוניו המצרי, שהשפת אמת (ויש
 חת"א ד"ה בפסוק) מדויק מה שכתל התורה ג'
 פעמים והי', ומפרש שהכונה היא שהיתה
 מדה השחונת אלל יוסף הצדיק בכל המצבים.
 ויש לומר לעניינינו כי יוסף"ל היה ה' עמו
 צעת שהיה איש מללית, היינו צרוך הגבר אשר
 יבטח בה', צעת ההללחה הי' עם השי"ת,
 דהגת הצטחון צעת הטוב, וצוה זכה שהקב"ה
 היה עמו אפילו כשהיה צבית אדוניו המצרי,
 אפילו צעת שהיה עם צרה ל"ע.

שמעתי מהמשגיח הגה"ל רבי דן סג"ל
 שליט"א שהקביר כי כמו ילד שאמו
 מרחימו במים חמין, אף שזועק בשעת מעשה,
 הרי יודע כי כל מה שאמו עושה לו הרי הוא
 לטובתו, וממילא מבין כי גם רחילתו הוא
 לטובתו. אבל אם האדם צעת שהוא מרויח את

(5)

14

המגן אברהם (סימן ס ס"ק ג) מביא בשם ספר הכוונות שצריכים להזכיר השם זכרות צעת זרחה אהבה רבה, וכשאומרים להודות לך, צריכים לזכור מעשה מרים, להשתמש בפה רק להודות לך ולא לדבר לשון הרע. ובפשוט צריכים להצין הכונה, למה שודאה היא היפך ענין אמירת לשון הרע דוקא ולא כל שאר העצירות שיש בדיבור.

ולדא שיש בזה הצנה עמוקה, כי בודאי הוא דבר נחון מאוד לקבוע שיעורים בספר שמירת הלשון וחפץ חיים לידע חומר האיסור ופרטי הדינים, והוא דבר שכבר חייבו חכמי הדור שלפנינו זכרונם לברכה לחיוב ללמוד פעמיים בשבוע ב' הלכות, ובודאי כל א' מקיים זה ויותר מזה, כי הלימוד מביא האדם לקיים במעשה.

אך יש את הרעיון מה שמונח תחת האיסור של לשון הרע, והוא לראות הטוב במעשה חצירו ולא לראות כל פעם את הרע, כי טבע האדם הוא לראות בכל דבר שרואה או שומע את החלק שאינו הגון, ולהציט על הדבר צעניים שחורות, וזה הוא שורש של כל דיבורי לשון הרע. ובכדי שלא לדבר לשון הרע צריך האדם להרגיל את עצמו לראות רק טוב במעשה הזולת, ובכלל לראות טובתם ולא חסרונם של אנשים אחרים. וזה עומק הכונה בצברי ספר הכוונות שצלהודות לך נכלל זכירת מעשה מרים ואיסור דיבור לשון הרע, כי להודות לך הוא ענין להכיר טובת הבורא, וזה הוא קנין המדה של ראיית הטוב והכרת הטוב, וזה הוא היפך מעשה לשון הרע, והרגל הכרת הטוב עוקר מהאדם דיבור לשון הרע.

דוד המלך ע"ה כבר רמז זה בתהלים (לד, יג-יד) מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה, חיים נקראים כאשר זוכים לבוא למדת הודאה, כמו שכח השפת אמת (מנוחה חס"ה ד"ה המזות) כי חיים אמיתיים נקראים כאשר מודים ומהללים לה, כמו שאומרים בחפלה וכל החיים יודוך סלה, וכן כתיב חי חי יודוך,

מי האיש החפץ חיים, זה הוא האדם הזוכה לראות טוב, וע"י קנין מדה זו זוכין לעקור ענין לשון הרע, נצור לשונך מרע וגו'.

בימי הטוב שהם מיוחדים למידת הוד, היינו לבוא להיות בכלל המודים לה, יבליים לקנות צימים אלו המדה של ראיית טוב, המדה של עין טובה, ע"י ראיית הנרות קונים המדה של עין טובה, לראות הטוב של

הקצ"ה, ולראות הטוב אלל בני ישראל. הרבי הפני מנחם ז"ע אמר בנוגע להמחלה הממארת ר"ל, אשר האין זה שחלקי הגוף יזיקו חלקים אחרים, רק מפני שאין ענין עין טובה אלל בני ישראל, וא' אינו רואה את הטוב של השני, הרי זה נותן ח"ו כי גם באדם עצמו חלק א' יזיק חלקו השני. אבל כאשר נתקן הענין של עין טובה, נוכל לבוא לשלימות אלל בני ישראל, ויגדל לצער רוח טובה מן הארץ.

D